

بررسی رابطه فقر بر میزان زغالگیری (منطقه مورد مطالعه روستای اولاد قباد)

زهرة بازوند*^۱، زینب گراوند^۲، هدایت غضنفری کامران عادل^۳

۱. دانش آموخته کارشناسی ارشد جنگلداری، دانشکده منابع طبیعی دانشگاه لرستان

۲. دانش آموخته کارشناسی ارشد جنگلداری، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه کردستان

۳. استادیار گروه جنگلداری دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه کردستان

۴. استادیار دانشکده کشاورزی، دانشگاه لرستان

* (Email: z.bazvand@yahoo.com)

چکیده

فقر و تخریب محیط زیست به عنوان دو مشکل مهم کشورهای در حال توسعه مطرح است. در بسیاری مواقع بیان می شود که مردم فقیر نقش پررنگ تری در تخریب محیط زیست و به ویژه در مناطق جنگلی دارند چرا که برای امرار معاش به منبع دیگری بجز محیط زیست دسترسی ندارند. به بیان دیگر تعدادی از خانوارها بخشی از درآمد سالانه خود را از طریق تولید زغال بدست می آورند، هم چنین عدم جایگزینی و استفاده بیش از حد تداوم فقر در منطقه را به همراه خواهد داشت. بررسی توزیع درآمد در جهت بهبود شرایط زندگی، در هر جامعه ای مورد نیاز است. این مقاله به محاسبه خط فقر نسبی با استفاده از روش میانگین هزینه سرانه کل خانوارها و بررسی فرآیند زغالگیری در خانوارهای جنگل نشین می پردازد. همچنین بیان دلایل و عوامل اثر گذر بر این فعالیت به خواست کنترل آن و ارائه روش جایگزین در خصوص حفاظت از منابع مولد جنگل است. داده ها برای منطقه اولاد قباد از سازمان مدیریت و برنامه ریزی بودجه خانوار برای سال های (۱۳۸۸-۱۳۹۲) اخذ گردیده است. نتایج حاصل نشان می دهد که فقر در میان خانوارهای روستای اولاد قباد طی دوره مورد بررسی روند افزایشی را داشته است و سبب وابستگی مردم به جنگل ها برای کسب درآمد بیشتر به زغالگیری پرداخته اند.

کلیدواژه ها: خط فقر، تورم، زغالگیری، تخریب، اولاد قباد

مقدمه

در اقتصاد کشور، جنگل ها به دلیل قابلیت تجدید حیات از اهمیت خاصی برخوردار می باشد. موجودی جنگل سرمایه ای است که می توان با مدیریت صحیح، اصل سرمایه را برای همیشه حفظ نمود و از سود سرمایه استفاده کرد (سلطانی و همکاران، ۱۳۸۹). جنگل های زاگرس یکی از با ارزش ترین اکوسیستم های جنگلی ایران به لحاظ محیط زیست و اقتصادی هستند (سلطانی، ۱۳۸۵). این جنگل ها از اهمیت ویژه ای برخوردارند و منبع معیشتی برای مردم منطقه به حساب می آیند. به دلیل همین وابستگی آسیب های شدیدی به جنگل های زاگرس وارد شده که سبب تخریب منابع طبیعی منطقه و در پی آن موجب تشدید فقر مادی جنگل نشینان می گردد (عادل و یخکشی، ۱۳۸۵). تخریب جنگل در کشورهای در حال توسعه مسئله ای است که باعث نگرانی زیاد در جهان شده است (Sekyere and Okeyere, ۲۰۰۷). اگر چه

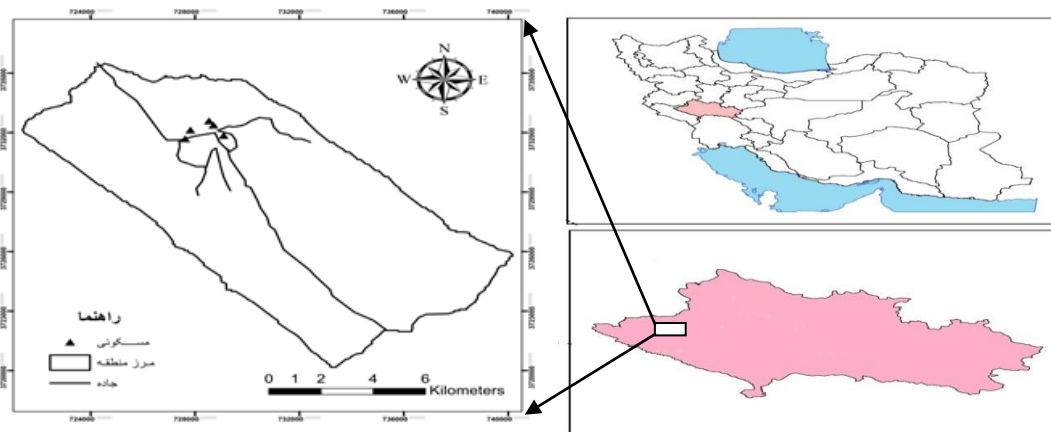
کشاورزی دلیل اصلی قطع درختان است اما دلیل بعدی تخریب جنگل‌ها قطع درختان برای هیزم و تولید زغال است (Western and Semakula, ۱۹۸۸). زغالگیری در بیشتر مناطق روستایی در کشورهای در حال توسعه یک فعالیت مهم اقتصادی و منبع مهم تولید درآمد می‌باشد (Duku et al., ۲۰۱۱). در مطالعه‌ای توسط (Arnold and Persson, ۲۰۰۳) وضعیت مصرف هیزم در کشورهای در حال توسعه را بررسی و بیان کردند که در طول ۳۰ سال گذشته، میزان مصرف هیزم و زغال چوب در کشورهای در حال توسعه تغییرات قابل ملاحظه‌ای داشته است. افزایش جمعیت وابسته به جنگل برای تامین سوخت، منجر به کاهش پتانسیل و ویرانی جنگل‌ها شده است.

مدیریت جنگل‌های زاگرس وابسته به توجه مسائل اجتماعی و تعامل مردم و طبیعت می‌باشد؛ بنابراین، به منظور مدیریت اصولی جنگل‌های این منطقه باید مسائل اجتماعی - اقتصادی مردم در رابطه با جنگل بررسی شود. این مطالعه در شهرستان کوهدهشت با مساحت ۳۹۸۴۰۰ هکتار که منطقه اولادقباد در شمال شرقی این شهرستان واقع شده با مساحت ۱۳۲۵۰ هکتار، شامل روستای نامجو، تکیه دیالی، سرکوره نورخدا، جعفرآباد و میان مله می‌باشد.

هدف کلی این پژوهش بررسی وضعیت فقر نسبی در روستایی اولادقباد با استفاده از آمار هزینه و درآمد خانوار به عنوان شاخصی مناسب برای ترسیم اثر فقر و جلوگیری قطع غیرقانونی جنگل برای زغالگیری جهت کسب درآمد و تامین سوخت از جنگل‌های بلوط می‌باشد. نتایج این بررسی در راستای اتخاذ تصمیمات صحیح و منطقی در رابطه با نحوه برخورد با فعالیت مردم جنگل نشین به سیاست‌گذاران و مدیران منابع طبیعی منطقه کمک شایانی خواهد نمود.

مواد و روش‌ها

سامان عرفی اولادقباد در بخش مرکزی کوهدهشت بین طول جغرافیایی $23^{\circ} 47'$ تا $35^{\circ} 47'$ شرقی و عرض جغرافیایی و $35^{\circ} 33'$ تا $44^{\circ} 33'$ شمالی با مساحت ۱۳۲۵۰ هکتار واقع شده است و شامل پنج روستای جعفرآباد، سرکوره، نامجو، تکیه دیالی و میان مله می‌باشد. این منطقه در فاصله تقریبی ۳۵ کیلومتری شمال شهر کوهدهشت با اقلیمی نیمه‌خشک که در آن گونه‌های درختی و درختچه‌ای نظیر بادام (Amygdalus)، زالزالک (Crataegus)، همراه با بلوط (Quercus Brantii) سازگاری و استقرار یافته است (شکل ۱).

شکل ۱: موقعیت منطقه مورد مطالعه در ایران و استان لرستان

روش تحقیق

روش پژوهش حاضر پیمایشی می‌باشد، پس از طراحی پرسش‌ها و شاخص‌ها به گردآوری اطلاعات از جامعه آماری پرداخته شد. جامعه آماری در این تحقیق شامل ۳۹۸ خانوار زغالگیر و غیرزغالگیر است که حدود ۱۴۰ خانوار به صورت چهار فصل، غیر از کار کشاورزی به زغالگیری می‌پردازند؛ به عبارت دیگر ۳۵ درصد کل خانوارهای این منطقه زغالگیری می‌کنند. به منظور برآورد حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده گردید.

- روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

در تحقیق حاضر جهت تحلیل داده‌ها و دستیابی به اهداف مذکور از روش‌های آمار توصیفی استفاده شد. نتایج بدست آمده از پرسشنامه‌ها در نرم افزار Spss، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

خط فقر ۱

متداول‌ترین معیار مورد استفاده برای اندازه‌گیری فقر و تعیین فقرا و تمیز آنها از غیر فقرا یک آستانه کمی بنام «خط فقر» است. با استناد به خط فقر، می‌توان افراد یا خانوارهای با درآمد کمتر از خط فقر را به عنوان فقیر تلقی کرد و نسبت آنها را در جامعه مشخص نمود (باقری و همکاران، ۱۳۸۶).

داده‌ها و روش برآورد خط فقر

اطلاعات طرح آمارگیری از هزینه و درآمد خانوارهای روستایی مرکز آمار ایران، داده‌های لازم را برای مطالعات مختلف درباره اندازه‌گیری خط فقر فراهم می‌سازد (صدرالاشرفی و نعیمی فر، ۱۳۸۵). در تجزیه و تحلیل فقر، واحد مورد بررسی معمولاً به جای فرد، خانوار می‌باشد. به دلیل اینکه خانوار یک واحد اقتصادی است و منابع به طور مناسبی بین اعضای آن مصرف می‌شود. بنابراین اطلاعات به‌دست آمده از خانوار به‌درستی سطح رفاه واقعی اعضای خانوار را منعکس می‌کند (طباطبایی و همکاران، ۱۳۸۵). منبع اصلی اطلاعات آماری از سازمان مدیریت و برنامه ریزی بودجه خانوار می‌باشد. در این تحقیق از روش محاسبه خط فقر با میانگین هزینه سرانه کل خانوارهای روستایی محاسبه گردید. سپس خط فقر بر اساس ۵۰ درصد میانگین هزینه بصورت ماهانه بدست آمد (لعیا، ۱۳۸۶).

^۱ - Poverty line

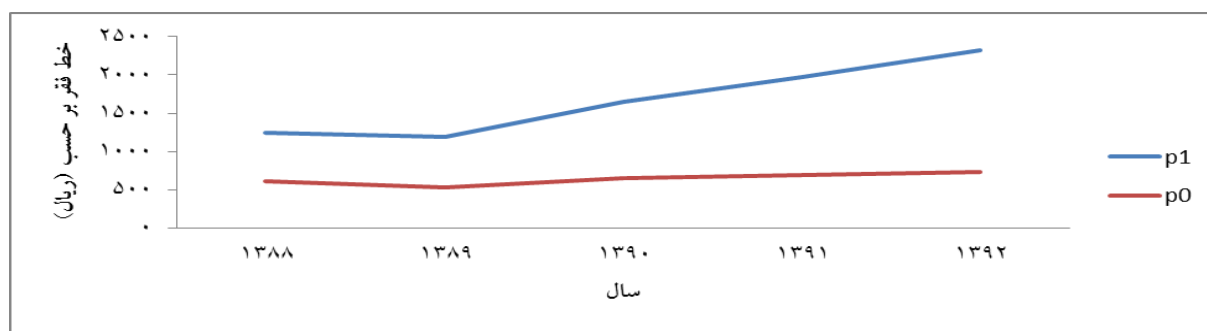
نتایج

جدول زیر محاسبات شاخص های فقر در منطقه روستایی اولادقیباد طی دوره ۱۳۷۲-۱۳۹۲ را نشان می دهد:

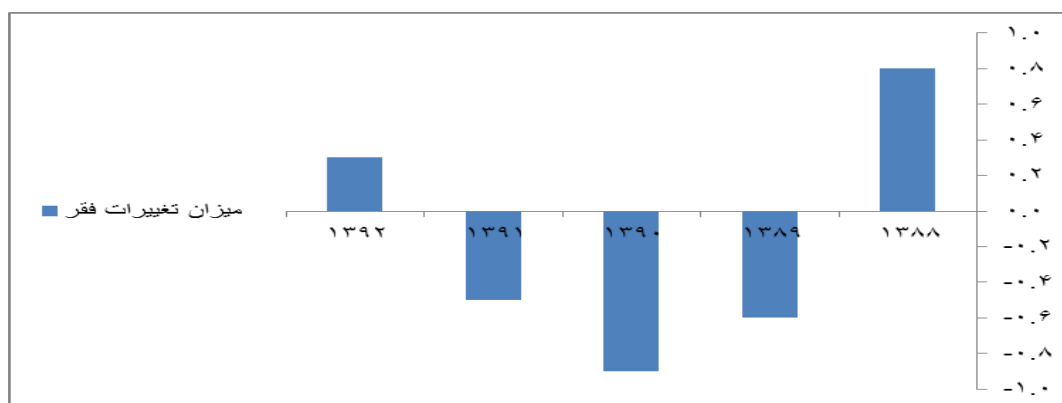
جدول ۱: محاسبه خط فقر بر پایه ۵۰ درصد از سال (۱۳۸۸-۱۳۹۲)

سال	خط فقر (ریال)	خط فقر با حذف تورم	نرخ تورم
۸۸	۲۶۲۵۰۷۳	۲۳۸۶۴۳۰	۰/۱۰
۸۹	۲۲۰۸۶۰۳	۲۰۰۷۸۲۰	۰/۱۲
۹۰	۴۱۶۳۹۸۱	۳۴۶۹۹۸۴	۰/۲۱
۹۱	۴۷۷۷۴۶۴	۳۶۷۴۹۷۲	۰/۳۴
۹۲	۵۳۹۱۶۶۷	۴۱۴۷۴۳۶	۰/۳۵

باتوجه به جدول ۱ شاخص خط فقر P. میزان خط فقر با حذف اثر تورم بر روی هزینه های رو نمایش می دهد که بر اساس خط فقر به محاسبه درصد افراد فقیر پرداخته است.

خط فقر روستایی بر حذف اثر تورم ۱ نمودار :

نمودار ۲: میزان تغییرات فقر از سال (۱۳۸۸-۱۳۹۲)

با بررسی شاخص مربوط به فقر، نتایج بیانگر این است که میزان تغییرات فقر در سال ۹۰ به حداکثر مقدار خود رسیده که نشان می‌دهد ۴۰ درصد از افراد جامعه فقیر بوده اما در سال ۹۰-۹۱ میزان نابرابری درآمد کمتر است.

تاثیر یارانه بر میزان زغالگیری

جدول (۲) نشان می‌دهد که ۶۲/۲ درصد از زغالگیران معتقد بودند که گرفتن یارانه نقدی سبب افزایش تورم شده، به همین دلیل آن‌ها بیشتر به فعالیت زغالگیری برای امرار و معاش خواهند پرداخت. ۲۴/۲ درصد به عدم تاثیر افزایش تورم بر زغالگیری اشاره کرده‌اند و تنها ۴/۶ درصد بیان کرده‌اند که گرفتن یارانه سبب انجام زغالگیری کمتر خواهد شد.

جدول ۲: توزیع فراوانی دیدگاه زغالگیران در مورد تاثیر تورم بر میزان زغالگیری

تاثیر تورم	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی تجمعی
بدون تاثیر	۱۷	۲۶/۲	۲۶/۲
بیشتر شده	۴۵	۶۲/۲	۹۵/۴
کمتر شده	۳	۴/۶	۱۰۰
کل	۶۵	۱۰۰	

- روند زغالگیری نسبت به ۵ سال گذشته از دیدگاه زغالگیران

جدول (۳) نشان می‌دهد که ۲۳/۱ درصد زغالگیران نسبت به ۵ سال گذشته کمتر زغال تولید می‌کنند، این افراد ترس از جنگلبانی، اشتغال به سایر مشاغل را، دلیل کاهش زغالگیری نسبت به گذشته بیان کرده‌اند. ۶۴/۶ درصد از زغالگیران بیان کرده‌اند که میزان تولید زغال توسط آن‌ها نسبت به ۵ سال گذشته بیشتر شده است که دلایل زیادی از قبیل افزایش مخارج زندگی، ناتوانایی در انجام سایر کارها از لحاظ جسمی و مالی، نداشتن سرمایه مالی برای پرداختن به دامداری و کشاورزی، نیاز به پول برای ساختن خانه، داشتن تراکتور، زندگی در سیاه چادر داخل جنگل و دسترسی به چوب، نداشتن سرمایه مالی برای پرداختن به دامداری و کشاورزی، بزرگ شدن فرزندان پسر در نتیجه داشتن نیروی کار، داشتن حمایت از طرف جنگلبانی، خشکسالی و زیاد بودن درخت خشک را برای افزایش زغالگیری بیان کرده‌اند و تنها ۱۲/۳ درصد به عدم تغییر در روند زغالگیری از گذشته تا زمان حاضر اشاره کرده‌اند.

جدول ۳: توزیع دیدگاه زغالگیران در زمینه روند زغالگیری نسبت به ۵ سال گذشته

روند زغالگیری	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی تجمعی
کمتر شده	۱۵	۲۳/۱	۲۳/۱
بیشتر شده	۴۲	۶۴/۶	۸۷/۷
فرق نکرده	۸	۱۲/۳	۱۰۰
کل	۶۵	۱۰۰	

بحث و نتیجه گیری

نتایج تحقیق نشان داد که میزان و شدت فقر در خانوار روستایی روند افزایشی داشته با نتایج باقری و همکاران (۱۳۸۵) مطابقت دارد. از طرف دیگر نیز این نتایج با خالدی و پر مه (۱۳۸۴) و ارشدی و همکاران (۱۳۹۲) مطابقت ندارد. اما در سال ۸۸-۱۳۹۱ میزان و شدت فقر کاهش یافته به دلیل اجرای طرح یارانه اما از سال ۹۱-۹۲ شدت فقر افزایش یافته نشان می دهد اجرای طرح یارانه ها برای کاهش نابرابری درآمد موثر نبوده و به دلیل نرخ تورم در سال ۹۰-۹۲ این افزایش به میزان ۱۴ درصد بوده است.

متوسط میزان زغالی که در سال توسط هر خانوار زغالگیر این منطقه در سال ۱۳۹۰ تولید شده، ۲۱۱۷ کیلوگرم است. اگر تعداد کیسه در نظر گرفته شود حدود ۱۳۲ کیسه در سال و حداکثر زغال تولید شده ۱۶۹ کیسه بوده است. هر کیسه زغال از سال ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۱ از ۵ تا ۸ هزار تومان توسط زغالگیران این منطقه به فروش رفته است. روند زغالگیری و عوامل موثر بر انجام دادن یا ندادن این کار، نشان دهنده این است اکثر زغالگیران به دلیل نداشتن درآمد کافی برای امرار معاش و نبود فرصت های شغلی مناسب و افزایش تورم و زیاد شدن مخارج زندگی نسبت به ۵ سال گذشته میزان زغالگیری آن ها افزایش یافته است.

منابع

- ۱- سلطانی، آرزو، شامخی، تقی، نوری نایینی، سید محمد سعید و عرب مازار، عباس. ۱۳۸۹. تاثیر جنگل و توسعه محلی در توزیع درآمد و سطح فقر (بررسی موردی: حوزه آبخیز تنگ تامرادی). مجله منابع طبیعی ایران، شماره ۴، ۳۶۹-۳۸۵.
- ۲- سلطانی، آرزو. ۱۳۸۵. بررسی اثر فقر روستائی بر تخریب جنگل ها و ظرفیت ها بالقوه جنگل ها در کاهش فقر روستائی. همایش ملی دوسالانه انجمن متخصصان محیط زیست ایران.
- ۳- عادل، کامران و یخکشی، علی. ۱۳۸۵. بهینه سازی اقتصاد عشایر با مدیریت نظام تلفیقی جنگل - دام (مطالعه موردی شول آباد. پایان نامه دانشکده ساری.
- ۴- نجم، لعیا. ۱۳۸۶. محاسبه خط فقر در ایران طی سال ها ۸۵-۱۳۸۳. اداره تحقیقات و مطالعات آمار بانک مرکزی. شماره ۱.
- ۵- طباطبایی یزدانی، رویا، ملک، فردریک. ۱۳۸۵. محاسبه فقر و نابرابری در ایران بر اساس فقر مادی. مرکز تحقیقات استراتژیک، گزارش ۲-۸۵.
- ۶- باقری، فریده، دانش پرور، نیما و کاوند، حسین. ۱۳۸۶. روند خط فقر و شاخص های فقر در ایران طی سال های ۷۵-۱۳۸۵. گزیده مطالب آماری، شماره ۷۱، ۷۱-۸۲.
- ۷- صدراالشرافی، مهریار، نعیمی فر، افسانه. ۱۳۸۵. بررسی مسئله فقر با تأکید بر خانوارهای روستایی ایران. همایش کشاورزی و توسعه ملی.

۸- Sekyere, D., and Okeyere, P. Y. ۲۰۰۷. The potential of using wood residue for energy generation in Ghana. International Conference on Wood-Based Bioenergy. ۱۷ - ۱۹ May ۲۰۰۷, Hannover, Germany.

- ۹- Western, D., and Semakula, J. ۱۹۸۱. A survey of natural wood supplies in Kenya and an assessment of the ecological impact of its usage. Belier Institute, Stockholm, ۴۷ p.
- ۱۰- Duku, M. H., GU, S., and Hagan, E. B. ۲۰۱۱. A comprehensive review of biomass resources and biofuels potential in Ghana. Renewable and Sustainable Energy Reviws, ۱۵(۱):۴۰۴ - ۴۱۵.
- ۱۱- Arnold, M., Persson, R. ۲۰۰۳. Reassessing the fuelwood situation in developing countries. International Forestry Review, ۵: ۳۷۹ - ۳۸۳.